

==== Bartha Ákos =====

/// Van-e szándék?

Az 1944. októberi kiugrási kísérlet és a „megbízható” munkásság felfegyverzése

„...a Kommunista Párt vagy esetleg a szakszervezetek [...] mondom erről nem tudok részletet, csak annyit, hogy örült gyorsan hozzákezdtek több gyárban katonaviselt munkások összegyűjtéséhez satöbbi. Szervezték a fegyverek átvételét”¹ – olvashatjuk Bokor Péter 1982-ben megjelent népszerű interjúkötetében az idős Kovács Imrének tulajdonított szavakat az 1944-es kiugrási kísérletet megelőző napokra vonatkozóan. Az eredeti interjúban azonban ezek a mondatok egyáltalán nem szerepelnek; itt Kovács csupán arról beszélt, hogy bár hallott a Kommunista Párt (КП) előkészületeiről, „konkrét ismeretei” nem voltak a témában.² Az általában alaposan felkészült interjúkészítő – nevezzük így – nagyvonalú forráshasználata aligha a véletlen műve. A rendszerváltozás előtti történetírás nagy jelentőséget tulajdonított a munkásság (elmaradt) felfegyverzésének az 1944. október 15-i (meghiúsult) kiugrási kísérletben.³ Ennek kapcsán általában Somogyi Miklós 1979-es sorait visszhangozták a történettudományi munkák, mely szerint Horthyék „féltek a munkásosztály felfegyverzésétől, azt igazában nem akarták, mert a rendszerüket át akarták menteni”.⁴ Az újabb kutatások mindazonáltal arra a következtetésre jutottak, hogy a felfegyverzett civilek legfeljebb hasznos segédcsapatok lehettek volna az átállás során,⁵ a siker nem ezen állt vagy bukott. Ennek ellenére nyitott kérdés maradt, hogy valóban elzárkózott-e a kormányzat a munkásság felfegyverzésétől 1944 októberében, illetve az is tisztázatlan, mennyire voltak a fegyverek átvételére felkészülve maguk a civilek. Tanulmányomban ezekre a kérdésekre igyekszem válaszokat adni.

1 == Bokor, 1982: 291.

2 == OSZK TIT Kovács Imre-interjú, gépelt leirat, 26., illetve másolat az eredeti filmfelvételről. Köszönöm Szekér Nórának, hogy ez utóbbit a rendelkezésemre bocsátotta.

3 == Vö. mindenekelőtt: Vigh, 1979: 97.; 1984: 213.

4 == PSZL 867. f. 2/s – 172. Somogyi Miklós visszaemlékezése. 1979. június 19., 6.

5 == Bartha, 2021: 132.; Ungváry, 2022: 193.

== = Aktorok

Magyarországon a Rákosi-diktatúrában nemcsak a „Horthy-fasisztákkal” folytatott tárgyalások, de Rajk László szerepe is kellemetlen témák voltak, melyeket az életben maradt szereplők csak később fedtek fel, akkor, amikor már jóval nehezebb volt napra pontosan rekonstruálni az eseményeket. Az emigrációban élő Horthy Miklós 1953-as visszaemlékezésében a hidegháborús logika mentén távolította el magától az ellenállással (alapvetően a kommunistákkal) való kapcsolatfelvételt. *„A politikai földalatti mozgalomban a legitimisták köréből is résztvettek egyesek, viszont az oroszokat váró kommunisták Rajk László vezetése alatt csak laza kapcsolatot tartottak vele [sic!]. Összekötőül Ujszászy tábornokot, az állambiztonsági központ főnökét szemelték ki, aki közismerten élesen kommunistaelenes volt és ezért a németek szemében minden gyanún felül állott. Az egyes csoportok megbízottai és Ujszászy tábornok között megbeszélések folytak: ezek során a munkások felfegyverzését is megtárgyalták az üzemek, hidak és vasutak védelme céljára. Elgondolásuk szerint a fegyverek kiosztását Bakay vezéreztette, a budapesti hadtest parancsnoka intézte volna.”*⁶ A nem minden ponton értelmezhető idézet kapcsán le kell szögezni: a munkásság felfegyverzésének kérdésében természetesen nem az ellenállócsoportok „elgondolása” volt a mérvadó, hanem azoké, akik a fegyvert kiosztották volna. Az alábbiakban azt is látni fogjuk, hogy a volt kormányzó által leírtakkal szemben a kapcsolatfelvételt a Vár kezdeményezte.

Annak a lehetősége, hogy a munkásság egy részét felfegyverzik a németek és nyilasok ellen, akkor merült fel komolyabban a kormányzatban, amikor Horthy Miklós szeptember közepén elkezdte latolgatni egy fegyverszüneti delegáció Moszkvába küldését. E tervek a budapesti I. hadtest parancsnokától, vitéz Bakay Szilárd altábornagytól származtak, aki kulcsszerepet vállalt a kiugrás budapesti katonai biztosításában. Bakay 1942 augusztusától 1943 májusáig a Keleti Magyar Megszálló Csoport parancsnokaként vezetett hadműveleteket a szovjet reguláris hadsereg és az „orvlövészek” (vagyis a partizánok) ellen. Feletteseinek egyöntetű véleménye szerint kemény katona és erélyes vezető volt, aki az egyéni kezdeményezésektől sem riadt vissza.⁷ A román kiugrás, vagyis 1944. augusztus 23-a után Horthy őt jelölte belügyminiszternek, kinevezését azonban a németeknek sikerült megakadályozniuk.⁸ Bakay ekkor már nyíltan is hangot adott németellenes érzelmeinek (főképp a német megszállás megaláztatása miatt),⁹ s mint a budapesti I. hadtest parancsnoka, ritka hatá-

6 = = Horthy, 1953: 286.

7 = = HIM HL AKVI 46/1892. Bakay Szilárd. Minősítési lapok, 1940–1943. A „Vár” kifejezést metonimikus értelemben – mint a kiugráson munkálkodó kormányzati és kormányzatközelit konspirációs központ – is használom.

8 = = Macartney, 1957: 324.

9 = = ÁBTL A-2126/33, Hindy Iván vallomása, 1946. február 16., 6. Vö. HIM HL Tvgy, 4195, ifj. Bakay Szilárd: Egy igaz magyar ember élete és tragikus sorsa: vitéz Bakay Szilárd altábornagy élete 1892–1947, 14–21.

rozottsággal készítette elő a főváros védelmét ellenük. Budapest védelmét öt szektorra és három koncentrikus körre osztva igyekezett kialakítani. A legbelső öv a Várat, a középső a várost, a külső pedig az akkori elővárosokat fogta körbe.¹⁰

Szeptember végén Bakay végigjárta a helyőrségi csapatokat, figyelmeztetve a tiszteket a várható összecsapásra.¹¹ A Főton állomásozó szegedi 9. gyalogezred II. zászlóaljánál tartott tiszti gyűlésen teljes nyíltsággal fejtegette, hogy az egységet a kormányzó védelmében és a németekkel szemben alkalmazhatják, sőt megeshet az is, hogy szükség lesz a munkásság egy részének felfegyverzésére, akikkel adott esetben együtt fognak harcolni. Ehhez a zászlóaljhoz volt tartalékos tisztként beosztva a kormányzó fia, ifjabb Horthy Miklós, aki egyszer meg is szemlélte az egységet. Komoly konspirációs hibaként értékelhetjük mindazonáltal, hogy a zászlóalj nyilasokkal tartó parancsnokát, Mészáros István alezredest nem mozdították el az alakulat éléről,¹² miközben Bakay terveiről és előkészületeiről az altábornagy egyik hungarista beállítottságú segédtisztjén keresztül is szivároghattak ki információk. A német biztonsági szervek végül október 8-a hajnalban léptek: Bakayt elrabolták, majd a mauthauseni koncentrációs táborba hurcolták.¹³

Bakay mellett Hardy Kálmán altábornagy, a Folyamőrség parancsnoka (a kormányzó rokona) is szerepet kapott a civilek felfegyverzésében. Hardyra a csepeli munkásság kapcsán számítottak,¹⁴ emellett – az 1982-es Bokor-interjúkötet szerint – az ő feladata lett volna a főváros észak–dél irányú biztosítása, illetve a hidak védelme.¹⁵ A közismerten náciellenes beállítottságú Hardy hasonlóan energikusan látott munkához, mint Bakay. Szeptember 27-én tiszti gyűlést tartott a Folyamőrség parancsnokságán: „...felhívta a tisztikar figyelmét a titoktartásra, különösen a németekkel szemben. [...] Felolvastatta a vezérkari főnök parancsát a tiszti fegyverhasználattal kapcsolatban, azzal a kommentárral, hogy mindenki hordjon lőfegyvert, és ha valaki le akarná fegyverezni, nyugodtan lőjön bele. Ő is így fog cselekedni.”¹⁶ A dolog egyetlen szépséghibája, hogy mindezt a „hungarista naplóból” tudjuk. A nyilasok informátora itt Hardy vezérkari főnöke, Jászay Ferenc vezérkari őrnagy volt, aki aztán október 15-e éjjelén le is fogta saját parancsnokát.¹⁷

A munkáképviselletekkel történő kapcsolatfelvételt a Vár végül nem Bakayra vagy Hardyra bízta. Utóbbit alig avatták be a kiugrás részleteibe,¹⁸ Bakayt pedig

10 == Macartney, 1957: 364.

11 == Bartha, 2021: 74.

12 == Ungváry, 2022: 174–175. Mészároshoz: uo. 97.

13 == Bartha, 2021: 77.

14 == Csonkaréti, 1980: 323. 312.

15 == Bokor, 1982: 264.

16 == Karsai (szerk.), 1978: 431.

17 == Bartha, 2021: 111.

18 == Hardy, 2008: 471–472.

„partizánvadász” múltja és állítólag meglehetősen heves kommunistaelenessége terhelte a baloldalon.¹⁹ A feladat Lázár Károly altábornagyra, a kormányzói testőrség parancsnokára hárult, aki Hardyhoz hasonlóan szintén a kormányzó (távoli) rokona volt, és aki 1944. július elején fontos szerepet játszott a budapesti zsidók deportálásának megakadályozásában.²⁰ Lázár visszaemlékezése szerint ő maga Ambrózy Gyulától, a kormányzói kabinetiroda főnökétől, „sőt magától a kormányzótól” kapott utasítást, hogy vegye fel „az összeköttetést a fővárosi munkásság vezetőivel” – írta emlékirataiban Lázár, akinek azonban nem voltak ilyen irányú kapcsolatai, ezért felkérte az 1944. október 2-ig a Nándor laktanyában magyar védőőrizetben tartott Ujszászy István vezérőrnagyot, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ korábbi vezetőjét, illetve Kádár Gyulát, aki a háború alatt szintén irányította a vezérkari főnökség (vkf.) hírszerző és kémelhárító osztályát, hogy „vegyék fel az érintkezést a szociáldemokrata, valamint az illegális kommunista párt vezetőségével. [...] Mindketten készségesen vállalták a nagy körütekintést igénylő kényes megbízatást” – írta Lázár.²¹ Ujszászy némileg másképp emlékezett erre az ÁVO-n papírra vetett visszaemlékezésében, mely szerint őt Lázár azzal bízta meg, hogy a Magyar Fronttal (MF) lépjen érintkezésbe „a munkásság felfegyverzése végett”.²² Hogy Lázár komolyan vette megbízatását, onnan is tudható, hogy a nyilas hatóságok szerint Ujszászy „lakásán, illetve a saját lakásán két alkalommal” is találkozott „kommunista elemekkel”, akiknek „a hatalom átvételére vonatkozó követelését a magáévá tette” és Horthyhoz közvetítette (legalábbis a nyilasok szerint).²³

19 == Haraszi–Kovács–Szita, 2007: 298.; Non, 1969.

20 == Novák, 2021.

21 == Lázár, 2007: 69. Nincsen adat arra vonatkozóan, hogy Kádár bármi érdemlegeset tett volna e téren. Vö. ÁBTL 4.1. A-862. Saját elmondása szerint „október első napjaiban influenzával és tüszős mandulagyulladásal” küszködött. Kádár, 1978/II: 730.

22 == Haraszi–Kovács–Szita, 2007: 271. Bangha Ernő testőr őrnagy visszaemlékezései egy harmadik vonalról is tudósítanak, melyen keresztül a fegyvereket biztosítottat volna a Vár. Eszerint Lázár már szeptember 13-án aziránt érdeklődött Banghától, hogy volna-e mód a HM-ből „nagyobb mennyiségű kézi lőfegyver és kézigránát beszerzésére. [...] Lehetséges, hogy a németekkel szemben sor kerül megbízható civilekkel való együttműködésre is. A munkásságra gondolok” – tette hozzá Lázár, Bangha interpretációjában. A testőr őrnagy saját elmondása szerint terveiknek megnyerte „a HM fegyverzeti és lőszerosztálya vezetőjét”, Zsigmondy László vezérkari ezredest, aki október elején Bangha lakásán állítólag le is diktálta neki azt az indoklást, ami alapján a kért muníciót ki fogja adni. Amikor azonban Bangha másnap a jó hírről referált Lázárnak, az kedvetlenül közölte, hogy bár Kovács Imrén keresztül a kommunista párttal is kapcsolatba lépett, az együttműködésre „negatív választ kapott”. Bangha, 1990: 131. Zsigmondy az 1944-es címtár szerint a HM III. anyagi csoportfőnökségét vezette. Ügykörébe tartozott többek között „a honvédség anyagi helyzetének nyilvántartása” és „az anyagi beszerzések elvi irányítása”. Magyarország tiszti cím- és névtára, 1944. 51. évf. 688. Zsigmondy azonban sem a Rákosi-korszakban ellene is folytatott koncepciós perek során, sem pedig önéletrajzában nem említette 1944-es konspiratív tevékenységét. Vö. ÁBTL 2.1. II/17 (Sz-721), Zsigmondi László (Zsivánovits László); ÁBTL 2.1. II/17-a (V-142793), Zsigmondi (Zsivánovits) László; MNL FML XIV:168, 1. d. 1/1–5. Zsigmondy László önéletrajza.

23 == ÁBTL 3.15. O-9975/19. 355. Büntetőindítvány elrendelése vitéz Lázár Károly ellen, 1945. február 8.

= = Ifjabb Horthy Miklós tárgyalásai

Mindeközben az ifjabb Horthy Miklós által vezetett úgynevezett „kiugrási iroda” is igyekezett kapcsolatokat építeni a németellenes földalatti szervezetekkel. A kormányzó fia nem sokkal az első moszkvai békedelegáció hazatérte – tehát október 3-a – után vette fel a kapcsolatot a Magyar Építőmunkások Országos Szövetségének (MÉMOSZ) internálásból néhány héttel korábban szabadult – jó kormányzati kapcsolatokkal rendelkező – elnökével, Somogyi Miklóssal, akivel egy Vörösmarty téri irodában találkozott. Somogyi 1968-as (feltetetően a politikai elvárások szerint lektorált) visszaemlékezése szerint a megbeszélés témája a munkásság felfegyverzése volt. Ifjabb Horthy kérdésére ő maga azt felelte, hogy „25–30.000 embert napokon belül tudunk mozgósítani fegyveres ellenállásra abban az esetben, ha a magyar kormány szembefordul, mint a román, a németekkel. Horthy: *ha adnának fegyvert és ők hívják a munkásokat, akkor is mennének? Nem, mondtam. Miért? Mert elvesztette a hitelét a kormány a munkásoknál. Előbb cselekedni kellene*” – vetette papírra utóbb a MÉMOSZ elnöke.²⁴ Ugyanő egy évtizeddel később Bokor Péternek részletesebben szólt ifjabb Horthy Miklóshoz intézett javaslatáról: mivel a munkások ódzkodnak a laktanyáktól, az lenne a legmegfelelőbb, ha „*valamilyen megnevezett helyen*” rakják le a fegyvereket számukra. „*Majd szervezünk mi, azután csak győzzenek fegyvert adni*” – tette hozzá magabiztosan.²⁵ Somogyi pár nappal később már magával a kormányzóval tárgyalt. Horthy ezen a megbeszélésen azt mondta neki, hogy „*a fia tájékoztatása szerint a budapesti munkásság hajlandó fegyvert fogni abban az esetben, ha a magyar kormány szembefordulna a németekkel. Bár erről nincsen szó, tette hozzá rögtön. Van-e nekem konkrét meghatalmazásom, hogy erről tanácskozhassak, kérdezte. Nincsen. Velem nem közölte senki, hogy ilyen tanácskozás akar lenni. [...] Arról kérdezett, hogy képzeljük el mi? Válasz: Nekem erre nincsen felhatalmazásom, hogy erről tárgyaljunk*” – emlékezett a szakszervezeti vezető,²⁶ aki pár nappal korábban – mint láthattunk – még javaslatokkal is előállt ez ügyben.

Ha hihetünk Somogyi 1968-as visszaemlékezésének, mindezek dacára ő maga érdeklődött a kormányzónál a honvédségi raktárakban őrzött fegyverek iránt. „*Horthy: Ott van, de ki adja oda és mikor? Tudnának-e adni névsorokat? – kérdezte. Válasz: Ilyen nincsen. Horthy: Hát hogyan szervezik a munkásokat? Válasz: Nem*

24 == PSZL 867. f. 2/s – 172. Nemes Dezső és Pintér István beszélgetése Somogyi Miklóssal. 1968. március 22. (Somogyi Miklós által javított és 1968. szeptember 14-én szignált verzió), 13–14.

25 == OSZK TIT Somogyi Miklós-interjú, videófelvétel. II. felvétel, 45:35–46:15.

26 == A kormányzó azt ígérte, visszatérnek az ügyekre „egy idő múlva”. PSZL 867. f. 2/s – 172. Nemes Dezső és Pintér István beszélgetése Somogyi Miklóssal. 1968. március 22. (Somogyi Miklós által javított és 1968. szeptember 14-én szignált verzió), 13–14.

*névsorral.*²⁷ Ennek kapcsán érdemes megjegyezni, hogy a munkásság előzetes regisztráció alapján történő felfegyverzésének ötlete a Kádár-korszakban olyannyira fontos ideológiai alappá vált a Horthy-rendszer elmarasztalásához, hogy a fenti (1944. október eleji) jelenetet még (az 1944. július 27-én lelőtt) Ságvári Endrével is eljátszatták a *Harminckét nevem volt* című 1972-es, Hollós Ervin regénye alapján készített kurzusfilmben.²⁸ A Horthy–Somogyi-találkozón azonban nem ez volt a legfontosabb mozzanat. Sokkal inkább figyelemre méltó az a tény, hogy bár Somogyi szakszervezeti vezető státusza mellett a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége (MHSZS) nevű ellenállócsoporttal és a kommunista érzelmű – ám a Rajk László vezette Kommunista Párt (KP) által fel nem vállalt – Faust Imrével is szoros kapcsolatban állt, nem vállalta a munkásság képviselését a Várral történő kooperációban.²⁹

Somogyi saját állítása szerint nem tudott arról, hogy a Moszkvából hazatért első küldöttség október 8-án vagy 9-én a kormányzónál is vizitelt volna,³⁰ jóllehet Faust szerint ebben a delegációban Somogyi is helyet kapott, Magary Ferenc és az ő társaságában.³¹ Az 1944. április 14-én „meggyőződéses kommunistaként” internált, ám onnan már 1944. május 27-én kiszabadult és rendőrhatalósági felügyelet alá helyezett Faust³² szerint a fenti „triumvirátus” a kormányzói audiencia után Bethlen Istvánt is meglátogatta vidéki rejtékelyén. A néhai miniszterelnök Somogyitól aziránt érdeklődött, hogy képesek lennének-e a munkásokat egy általános sztrájk-

27 == Somogyi szerint pár nappal később Apró Antal is tárgyalt nem nevesített „politikussokkal” és „katonákkal” valahol a Vilma királyné úton „a budapesti munkásság felkeléséről”. Itt hasonló kérdések kerültek terítékre és a kölcsönös bizalmatlanság övezte találkozó hasonló eredménnyel (eredménytelenséggel) is zárult. Uo. Apró memoárját visszavette a család a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltártól, így azok jelenleg nem kutathatóak. Apró megjelent visszaemlékezése pedig későbbi időszakot tárgyal. Vö. Apró, 1985.

28 == Vö. Bartha, 2024. Ságvári a filmben az MF egyik vezető embereként egy főtiszttel tárgyalt a munkásság felfegyverzéséről, szintén történelmietlen módon. Uo.

29 == A Magyar Testvéri Közösséghez sok szálon kötődő, a Horthy-kori hatalmi struktúrába mélyen beágyazott MHSZSZ-t a szélsőjobboldali múlttal rendelkező Osmoss Miklós, báró Atzél Ede, Magary Ferenc, valamint a romániai kommunista Dudás József vezette. Ők álltak az 1944. szeptember vége felé Moszkvába küldött első magyar delegáció mögött és ez az ellenállási szervezet tárgyalt először a kormányzóval. Szekér, 2017: 209–213.

30 == OSZK TIT, Somogyi Miklós-interjú, videófelvétel. III. felvétel, 12:50–13:00.

31 == Pintér, 1981: 204.

32 == Fauszt [sic!] Imre „csendőrkartonja”. MNL OL K 150. VII-9/b. KMBT_C2002010120816 4134~1. A szakirodalom szerint Faust testvérei és barátai ötezer pengőt fizettek a könyvkiadó kiszabadításában közreműködő (országgyűlési képviselő) ügyvédnek, Keck Antalnak, aki megvesztegette Jaross Andor belügyminiszter titkárát. Faust viszont nem „június végén szabadult”, hanem egy hónappal korábban, amint arról fenti csendőrkartonja tanúskodik. Varga, 1982: 616.

ra mozgósítani. „Rövid gondolkodás után Somogyi nemmel válaszolt. – Hát el tudnák érni azt, hogy Budapesten akár egy órára is leálljon a közlekedés és minden más munka? – kérdezte tovább Bethlen Somogyit. Somogyi erre is nemmel válaszolt. – Készen állunk arra, hogy kb. ötezer ember fegyvert fogjon, ha erre rá kerül a sor és a fegyverraktárakat megnyitják számunkra – mondta Somogyi. Bethlen ezt gyenge kezdetnek minősítette és újból csak az általános munkabeszüntetést tartotta célszerűnek” – emlékezett Faust, aki szerint az ő kapacitálásukra ment másnap a fővárosba Bethlen. Utazásának az volt a célja, hogy rávegye Horthyt: a fegyverszünet megkötését és az új, koalíciós kormány megalakítását valamelyik hadsereg-parancsnokságon jelentse be. Az október 12-én vagy 13-án megejtett találkozón azonban Bethlen nem járt sikerrel, ahogyan erről Faust a kormányzó szárnysegédjének irodájában értesült (ahová ezek szerint bejáratos volt).³³

= = A Magyar Front és a Vár

A Somogyi és Faust által rögzített megbeszéléseknél jóval ismertebbek a Magyar Front (MF) tárgyalásai a Várral. Az MF még 1944 májusának derekán jött létre a Szociáldemokrata Párt (SZDP, delegáltja: Szakasits Árpád), a Független Kisgazdapárt (delegáltja: Dessewffy Gyula, utóbb: Tildy Zoltán), a Kettős Kereszt Szövetség (delegáltja: ifjabb Pallavicini György) és az ekkoriban még Békepártnak nevezett КР (delegáltja: Markos György, utóbb: Kállai Gyula) részvételével. Nyáron a Front tovább bővült az egy évvel korábban létrejött Katolikus Szociális Népmozgalommal, melyet a kormánypártból érkezett gróf Pálffy József képviselt.³⁴ Egy másik kormánypárti képviselő, a zsidómentésben is szerepet vállaló János Áron pénzzel és irodahelyiséggel támogatta a szervezkedést.³⁵ Szeptember végére a Nemzeti Parasztpárt is az MF-et erősítette Kovács Imre révén. Az ernyőszervezetnek ekkor már Szakasits Árpád elnöklete alatt „intézőbizottsága” is működött – még hozzá tűzközelben. Szakasitskat ugyanis a függetlenségi 48-as politikából 1938 őszére a németellenes fajvédelem „elitalakulatának”, a Törzsökös Magyar Nemzetségek Szövetségének a vezetőségébe avanszáló Kenessey Pongrác nyugalmazott főispán bújtatta várbéli lakásán (Ilona utca 21.).³⁶

A Honvéd Vezérkar főnöke, a németek győzelmébe vetett hitében megingott Vörös János vezérezredes maga is kereste a kapcsolatot az ellenállás ernyőszervezetével Hadácsy Rezső nyugállományú ezredesen és Felkay Ferenc nyugalmazott székes-

33 == Pintér, 1981: 204–206. (Idézet: 205.) Az említett Horthy–Bethlen-találkozóhoz: Romics, 2019: e-pub (o. n.).

34 == Pálffy József a német megszállást követően visszaadta képviselői mandátumát. Tabajdi, 2019: 217.

35 == Kende, 2023: 153–178.

36 == A Törzsökös Magyar Nemzetségek Szövetségéhez: Bartha, 2023: 23–27.

fővárosi tanácsnokon keresztül.³⁷ Vörös október első napjaiban – az 1985-ös Bokor-interjúkötet szerint – kétszer is találkozott Szakasits Árpáddal és Tildy Zoltánnal az Ilona utcai bázison.³⁸ Vörös ötezer civil felfegyverzése iránt érdeklődött, de megállapodás itt sem született. A Honvéd Vezérkar főnöke utalt rá, hogy „legalább három hétre van szüksége, amíg megfelelő katonai intézkedésekkel alátámaszthatja a fegyverszüneti kérelem sikerét”.³⁹ Témánk szempontjából nem lényegtelen, hogy a Vörös Jánossal folytatott tárgyalások idejére már elkészült az MF Rajk László által fogalmazott, erélyes hangvételű második memoranduma is.⁴⁰ Ebben az MF követezte a németek szovjet-kooperációban történő „kiverését” az országból, elvárta volna a politikai üldöztetések beszüntetését, a mélyreható demokratikus átalakulást, valamint egy „demokratikus kormány” kinevezését is. „Nem kötjük semmiféle feltételhez a német megszállók elleni harcban való legaktívabb részvételt. Ha az ország vezetői vállalják a harcot, akkor előzetes megállapodás és szervezeti kapcsolatok nélkül is számíthatnak teljes támogatásunkra” – fogalmazott a memorandum szerzője.⁴¹

Hamarosan a csendőrnnyomozók által „nem kívánatos magyarnak” titulált Rajk maga is a tárgyalópartnerek között találta magát.⁴² A Margit körüti fogházból szeptember 10-én rejtélyes körülmények közepette kiszabaduló kommunista politikussal való kapcsolatfelvétel a Lázár–Ujszászy-vonalon, de nem közvetlenül történt.⁴³ A második világháború alatti magyar kémelhárítás és hírszerzés egyik legtájékozottabb vezetője ugyanis munkásmozgalmi politikusok helyett a parasztpárti Kovács Imrével vette fel a kapcsolatot a munkásság felfegyverzésének ügyében. Kétségtelenül ez volt a legkézenfekvőbb számára. Kovács ekkoriban Pilismaróton rejtőzött Acsay László építészmérnöknél, akinek neje, Székely Lujza (az 1940-ben elhunyt Pethő Sándor volt felesége) Karády Katalin barátnője volt. Karádyn keresztül jutott el a színészdívával romantikus viszonyt ápoló Ujszászy szeptember vége felé az általa két

37 = = Vörös augusztus derekán még a Kommunisták Magyarországi Pártjával (KMP) azonosított MF által kifejtett „bomlasztó” propaganda csírájában történő elfojtásáról rendelkezett. ÁBTL 3.1.g. V-32000/22. Vezérkar főnöki tiszti parancs. Budapest, 1944. augusztus 14., 55. (Vörös parancsa tájékoztatlanságáról is tanúskodik, hiszen a KMP fedőszervezete nem maga az MF, hanem annak csupán egyik tagja, a Békepárt volt.)

38 = = Bokor, 1985: 222–223.

39 = = Szakasits beszámolójához: Mi történt az októberi fegyverszünetet megelőző napokban a magyar politika kulisszái mögött? *Tiszántúli Népszava*, 1945. március 22. 3.

40 = = Pintér, 1970: 149.

41 = = Szabó – Imre – S. Mándi, 1964: 550. A konkrét követelések tekintetében nem különbözött ettől az 1944. szeptember 20-i keltezésű első memorandum. Uo. 545–547.

42 = = Rajk László „csendőrkartonja”. HU MNL OL K 150. VII-9/b. KMBT_C200201012141433 59~22.

43 = = Rajk kiszabadulásának körülményeihez: Zinner, 2013: 147–148.

és fél évvel korábban még vallatott Kovácshoz,⁴⁴ aki először Ujszászyval és ifjabb Horthy Miklóssal folytatott tapogatózó jellegű tárgyalásokat, miközben véstesen telt az idő.

Ujszászy a katonai kérdéseket is Kováccsal akarta megbeszélni, aki azonban ezt elhárította, mondván, hogy hoz majd „*valakit a kommunistáktól, úgy érdekesebb lesz*”. Ezután került sor az Ujszászy–Rajk–Kovács-találkozóra a tábornok egyik ismerősének hűvösvölgyi villájában, ahová a Nándor laktanyából vitték el a tábornokot. Ujszászy a biztonságos villában zavartan induló beszélgetés során kifejtette, hogy „*Lázár Kari készíti a terveket*”, ő csak közvetít, míg Rajk immáron azt hangoztatta, hogy „*meg kell várni, mi lesz a memorandum sorsa, csak úgy lehet a részletekbe belemenni. A katonai akciónak politikai előfeltételei vannak, addig érdemlegesen nem tárgyalhatunk, amíg nem tisztáztuk a helyzetet*” – mondott élesen ellen a saját maga által fogalmazott memorandumnak Rajk. Végül a kémelhárítás egykori vezetője és a KP főtitkára békés italoztatás közben végigtárgyalták a magyar történelmet, majd pertut ittak. Érdemi döntés nem történt sem politikai, sem katonai vonalon.⁴⁵

A legfontosabb megbeszélés Kovács Imre és Lázár Károly között zajlott a Királyi Palotában, ahová ismét csak Pilismarótról hozatták fel *A néma forradalom szerzőjét egy „koraőszi reggel bágyadt napsütésében*”. A találkozó kapcsán érdemes hosszabban idéznünk a rendelkezésünkre álló forrásokat, vagyis Kovács Imre emigrációban megjelent kötetét és a Bokor Péter által Kováccsal készített interjú szerkesztetlen leíratát.⁴⁶ Könyvében az alábbiakat írta az emigrációba kényszerült politikus: „*Az asztalon Budapest és környékének katonai térképe volt kiterítve [...]. Mutatóujjával [Lázár] kört rajzolt először a Vár köré, ez a belső, tovább mutatta; Budapest határa a középső, a peremvárosoké a külső védelmi vonal, mondotta. Ide koncentrálja a honi csapatokat, a frontról meg visszahúzza a magyar hadosztályokat a Tiszáig.*

44 == Kovácsot 1942. április 7-én a brit hírszerző és szabotázs-szervezet, a *Special Operations Executive* magyarországi szervezkedése miatt vették őrizetbe a vkf. 2. osztályának a nyomozói. Papp, 2013: 100–102.

45 == Kovács 1988, 79–83. A kurrens szakirodalom ezt a találkozót október 7-re datálja. Kovács 2007: 104. Nem világos azonban, hogy – amint Kovács írja – ez esetben miért kellett Ujszászyt kicsempészni a Nándor laktanyából, ahol csak október 2-ig volt őrizetben. Vélhetően a hűvösvölgyi találkozóra ezt megelőzően került sor, ahogyan azt Pintér István is valószínűsítette. Pintér, 1970: 151. Ezt követően, október 7-én Ujszászy – ahogyan ő maga írja – a lakásán fogadta Kovácsot és „*a kommunista párt egyik megbízottját*”, vagyis alighanem Rajkot. Haraszti–Kovács–Szita, 2007: 271. Erre utalnak a két találkozó – Kovács és Rajk Júlia által rögzített – eltérő utazási körülményei, helyszíne és célja. Rajk élettársa szerint október 7-én kifejezetten a munkásság felfegyverzését tárgyalták. Vö. VERITAS TKIL OHA 142. sz. Rajk Júlia-interjú, 11., 20–21.

46 == A testőr altábornagy ezt a találkozót nem részletezte. Lázár, 2007: 69. Lázárnak mindazonáltal volt egy sokkal részletesebb, hatszáz oldalas visszaemlékezése is. Ezt 1966-ban megpróbálta kijuttatni Bécsbe, ám a határon elvették tőle, és „*a Belügyminisztérium végleg elkobozta*” a ma is lappangó fontos forrást. Lázár, 2007: 15.

– Ha egy hétig tartja magát Budapest, megnyertük a játszmát – mondotta. Büszkén nézett végig a katonai jelekkel telerajzolt térképen és felém fordultan folytatta: – Ehhez kell segítség. – Tőlünk? Igen, a munkásság felfegyverzését fontosnak tartom: középületek, üzemek, hidak védelmét, légvédelmi ütegek biztosítását rájuk akarom bízni. Volna még egy feladatuk: a nyilas párthelyiségek kifüstölése. Erre csak vállalkoznak? – Feltétlenül. – A fegyvereket holnap átvehetik. – Milyeneket és mennyit? – Gránátvetőkkel, géppuskákkal, géppisztolyokkal, gyalogsági puskákkal és revolverekkel tíz-tizenötezer munkás felfegyverzésére gondoltam. – Feltételek? – Nincsenek. – A politikaiakat értettem, még nem állapodtunk meg. – Nem rám tartozik. Jó katona, gondoltam magamban, nem üti orrát a politikába, a feltételeket nagyon helyesen a kormányzóra hagyta. – Kérem... – mondtam megkönnyebbülten. – Ki veszi át a fegyvereket? – Én. – Vannak képzett katonáik? – Igen. – A fegyvereket Újszászy tábornok közvetítésével a budapesti hadtest parancsnoka, Bakay altábornagy adja ki. Elszállításukról is gondoskodik, ha szükséges, a tárolás az önök feladata. Zavartan hagytam el a Palotát, nem tudtam mire vélni a hirtelen elhatározást. Moszkvával máris megegyeztek volna? Rajkhoz mentem.⁴⁷

Mindez ekképpen szerepel az 1979-es Bokor-interjúban: „...belépünk egy kellemes [...] nagy dolgozószobába, ott van a Lázár testőraltábornagy, katonás mozdulatok, nagy asztalon előtte kiterítve térkép, és mintha előtte való nap hagytuk volna abba a beszélgetést, hogy teljesen benne vagyunk ezekben a dolgokban. Azt mondja: »Ez a belső védelmi vonal, ez a külső védelmi vonal, itt akarjuk fölfogni az esetleges német támadást, szükségünk van a maguk segítségére, – azt mondja –, mert ugye kiállunk, nagy magyar ügy«. És szóval lelkesen beszélt, mint egy diák március 15-én. [...] csodálkoztam, hát miről van itt szó? Hát pontosan arról volt szó, amit mi a memorandumunkban javasoltunk, hogy a munkásságot föl kellene fegyverezni, nemzetőrséget, munkásőrségeket alakítani, mint azt Lázár a maga módján katonailag kifejezte [...]. Lázár altábornagy ajánlotta, hogy fölszerelnek 10–15 ezer munkást könnyű fegyverekkel: kézi fegyverekkel, könnyű géppuskákkal, kézigránátok, revolverek, mindeknek. Ő azt kérdezi tőlem, hogy át tudom-e venni a fegyvereket? Mondom: »Nem.« Hát ez engem annyira meglepett! »Hát hogy vegyem én át a fegyvereket – mondom –, ezt meg köll beszélnem a társaimmal, a barátaimmal«. És kissé nagyképiüsködött: »Mert ha nem tudják átvenni, én elszállíttathatom oda, ahová akarják.« – »Hát – mondom –, ezt is majd megbeszéljük.« Azt mondja: »[...] a Kőbányai Sörgyár sziklapincéjében el tudom helyeztetni«. Akkor én már gyanítottam, hogy ők is gondolkodnak valami ilyesmin, vannak terveik, hogy mégis hogy készüljenek föl erre a nagy drámai lépésre, hogy átáll az ország. Nem egy egyszerű dolog az, az nem olyan, hogy kiszállok egy

47 == Kovács, 1988: 92–94. Bakay két évvel korábban tartalékállományba helyezett fegyvereket osztott volna ki. Macartney, 1957: 366.; Szent-Iványi, 2016: 218.

*autóból, vagy visszaülök egy autóba. És abban maradtunk, hogy én ezt megbeszélem a kommunistákkal.*⁴⁸

A két visszaemlékezésben nem az a lényeges, hogy a Kovács által emlegetett „nagyképűsködés” a leírtak alapján inkább őt magát jellemezte, mintsem az általa nagyon is gyakorlatiasnak és szolgálatkészek láttatott tárgyalópartnerét. Sokkal érdekesebb a két szövegből kitapintható ellentmondás a fegyverátadás kérdésében. Kovács könyve ugyan említi szerzője „zavartságát”, összességében mégis határozottságot sugall („*Ki veszi át a fegyvereket? – Én. – Vannak képzett katonáik? – Igen*”). Ezzel szemben az interjúban arról értesülünk, hogy bár a megbeszélésen „*pontosan arról volt szó, amit mi a memorandumunkban javasoltunk*”, az MF küldötte nem tudta palástolni meglepettségét („*Hát ez engem annyira meglepett!*”) és a sokadik tárgyalás végén arra jutott: nem képes átvenni a fegyvereket („*Ő azt kérdezi tőlem, hogy át tudom-e venni a fegyvereket? Mondom: »Nem.«*”). Pedig Lázár pontosan úgy járt volna el, ahogyan azt Somogyi a kormányzó fiának javasolta, vagyis semleges helyszínre vitette volna a fegyvereket. Kovács vonakodása annyiban érthető, hogy ő nem volt szakszervezeti vezető. Az ugyanis a kortársak számára is nyilvánvaló kellett (volna) legyen, hogy egyedül innen lehetett remélni több ezer megbízható munkás összeverbuválását a németek és a nyilasok ellen. Ráadásul Kovács sem az MF-hez vagy a szakszervezetekhez közvetítette a testőr altábornagy ajánlatát, hanem a tömegekkel nem rendelkező KP-hoz, akik ezekben a napokban nem a közös németellenes harccal, hanem Gömbös Gyula szobrának felrobbantásával foglalatoskodtak.

A miérteket illetően egy harmadik forráshoz, Kovács 1948-as német nyelvű könyvéhez kell fordulnunk. Ebben a kommunisták elől 1947 őszén emigrációba menekülő parasztpárti politikus így értékelte a Lázárral folytatott tárgyalásait: „*Meg gondolatlanul ígéretet tettem, hogy átveszem a fegyvereket és használni is fogjuk azokat. Kiderül majd, hogy a magyar proletárok készek-e a harcra. Az MF eddig nem katonai akcióban gondolkodott [...]. Minden számításunk a kormányzóra épült, és ami korábban lehetetlennek tűnt, most valósággá lett: az ország Horthyval és a hadsereggel készen áll a németekkel való szakításra és a háború befejezésére a nyugati szövetségesek oldalán. A kommunisták mindig azt állították, hogy egyedül ők képesek felfegyverkezhető tömegeket mozgósítani – ezért velük kell megbeszélnem a kérdést*” – fogalmazott Kovács, aki tehát Svájcban megjelent könyvében „*nyugati szövetségeseket*” emlegetett, miközben az előzetes fegyverszünetről ezekben a napokban Moszkvában tárgyalt a hivatalos magyar delegáció, az ország területén pedig a Vörös Hadsereg nyomult előre.⁴⁹

48 == OSZK TIT Kovács Imre-interjú, gépelt leirat, 22–23.

49 == Kovács, 1948: 53. (Saját fordítás.)

Ennél a kis csúsztatásnál fontosabb, hogy Kovács Rajkhoz ment a nagy hírrel. Bajban voltak. *„Éreztem, hogy az probléma, honnan tudunk mi 10–15 ezer munkást előkeríteni, akiket fölfegyverzünk.”*⁵⁰ Rajk megtanácskozta a helyzetet elvtársaival, majd úgy döntöttek, elfogadják Lázár ajánlatát. Nem tudni, mire alapozták döntésüket: nincsen nyoma annak, hogy a KP (vagy bárki más) több ezer munkást mozgósított volna ezekben a napokban. Az MF történetéről 1970-ben megjelentetett – máig legrészletesebb – monográfia szerzője szerint a Front megbízottjai ugyan *„kijelölték azokat az üzemeket és munkahelyeket, ahová a Horthyék által ígért fegyvereket el kellene juttatni”,* ám Pintér István nem nevesítette ezeket.⁵¹ Az általa hivatkozott források egy része ma már beazonosíthatatlan, más részük személyes közlés, a citált és beazonosítható visszaemlékezésekben pedig nincsen több konkrétum a civilek mozgósítására vonatkozóan. Sőt, az egyik visszaemlékező, a Vasas Szakszervezet kommunista aktivistája, Bartha Bertalan arról írt, hogy *„kaptak fegyvert, de nagyon keveset, kb. 10–12 db-t és ezt a kabátjuk alatt vitték be a szaktársak. Addig persze, amíg nem volt fegyver, állandóan kérték, de amikor volt, akkor megijedtek az emberek ettől, bár a legmegbízhatóbb embereket szedték össze és azoknak adták ki. Jobban szerettek az emberek másképp dolgozni, pl. szabotázs cselekedet, gépek szétszedése, leszerelés.”*⁵² Tény, a fegyveres szervezkedés nehezen kimagyarázható tett volt és más megítélés alá is esett a hatóságok előtt, mint a szabotázs; különösen, ha az illető – mint Faust, Rajk vagy éppen Bartha⁵³ – „lefeketedett” (priuszos, nyilván tartott) kommunista volt. A felfegyverezhető munkások hiányából végül nem lett blamázs. Kovács szerint ugyanis másnap Ujszászy arról tájékoztatta tárgyalópartnereit (Kovácsot és Rajkot), hogy *„Lázártól a főméltóságú úr visszavonta a megbízatását; Bakay altábornagy nem intézkedhetett”.*⁵⁴

Fontos kérdés, hogy mikor történt az előbbi bekezdésekben taglalt két találkozó. Bokor Péter az idős Kovács Imre bizonytalan szavaiból azt hámozta ki, hogy a Vár *„október 10. körül”* állt el a tervtől.⁵⁵ Alighanem egy nappal korábban történt mindez, mivel Kovács megemlítette, hogy a megeredő eső elől egy autóbusz-megállóba húzódtak Rajkkal, s jelentősebb mennyiségű csapadék ezekben a napokban csak október 9-én esett Budapesten.⁵⁶ Mindebből az következik, hogy a Lázár-

50 == OSZK TIT Kovács Imre-interjú, gépelt leirat, 24.

51 == A fegyverek szétosztására *„előkészítő megbeszélések folytak”* a MÉMOSZ-ban, a Vasas Szakszervezetben, a Ganz Hajógyárban és a Gamma Művekben – olvashatjuk ugyanitt. Pintér, 1970: 151.

52 == PtSZL 867.f.1/b – 153. Barta Bertalan és társai, 2.

53 == Vö. Bartha Bertalan „csendőrkartonja”. MNL OL K150. VII-9/b. C2002010117105818~10. (Bartha csak névrokona a szerzőnek.)

54 == Kovács, 1988: 95.

55 == Bokor, 1982: 291.

56 == Lásd az alábbi naplóbejegyzést 1944. október 9-re vonatkozóan: „Egy szakadós esős nap”. MAOIHOL. Personalia. Rosenberg Esther naplója. Lásd továbbá: OMSZ adatbázis, 1944. Vö. Kovács, 1948: 54.; Kovács, 1988: 95.

Kovács-találkozóra október 8-a délelőtt kerülhetett sor, amikor Lázár még valószínűleg nem értesült Bakay elrablásáról. Másnapra viszont már teljesen nyilvánvalóvá vált a helyzet, ami visszakozásra készíthette a Várat (Bakay ezért „nem intézkedhetett”).⁵⁷ Ez a forгатókönyv a legendák közé sorolja azt a kommunista mesterelbeszélést, mely szerint a Gömbös-szobor 1944. október 6-i felrobbantására csak azután került sor, hogy Horthyék „visszavonták a munkásság felé kinyújtott kezüket”.⁵⁸ A Kádár-korszak elsőszámú emlékezetpolitikusa, Kállai Gyula arról is írt, hogy a német hatalomátvétel akut veszélyének elmúltára hivatkoztak a visszakozó Uj-szászyék.⁵⁹ Mivel azonban Kállai egyetlen tárgyaláson sem vett részt, ebbéli értesüléseit legfeljebb másodkézből szerezhetette.⁶⁰

Lázár saját elmondása szerint a Rajk–Kovács-vonal ejtése után vette fel a kapcsolatot a szociáldemokrata Kabók Lajossal és Karácsony Sándorral, vagyis azokkal, akikkel eredetileg is célszerű lett volna tárgyalnia.⁶¹ A testőr altábornagy csupán annyit írt, hogy egyszer a lakásán fogadta a fent nevezett két szakszervezeti vezetőt ekkoriban,⁶² más források viszont komolyabb összeköttetésre utalnak. „Kabók Lajos volt országgyűlési képviselő útján mintegy 20.000 katonailag kiképzett és megszervezett vas- és fémmunkás is felajánlotta közreműködését a nyílt ellenállásban. Ambrozy kabinetirodai főnök, akihez Lázár engem személyesen kísért át, vonakodott tervünket a kormányzó elé terjeszteni” – emlékezett a Szent-Györgyi Szervezet nevű ellenállási csoportot erősítő Fráter Iván, bizonyára túlzóan.⁶³ Itt kell megemlíteni, hogy az SZDP és a KP vezetősége éppen a Kovács–Lázár-tárgyalások

57 == A magyar kiadásnál kissé részletesebb német nyelvű verzióban még így szerepelt ez a mondat: „Seine Durchlaucht entzog Lázár den Auftrag, und der neuernannte Generaloberst Bakay konnte noch nicht disponieren.” Kovács, 1948: 54. Vagyis az „újonnan kinevezett” Bakay „még nem tudott intézkedni”. Bakayt azonban nem Lázár helyett nevezték ki; utóbb alighanem ez a felismerés vezetett a mondat átformálásához.

58 == Fehér, 1969: 31. Vö. Fehér, 1979: 402–403.; Pintér, 1975: 377–380.

59 == Kállai, 1965: 236. Ezzel szemben Bakay elrablását valószínűsíti a kihátrálás okaként Kovács Z. A., 2007: 105.

60 == Kállai, 1965: 236.

61 == Kabók az SZDP vezetőségi tagja és parlamenti képviselője volt. A német megszállás után átvette a Szaktanács vezetését is. Karácsony szintén régi szociáldemokrata pártvezetőségi tag és szakszervezeti vezető volt. Varga (szerk.), 1999: 402–406.

62 == Lázár, 2009: 69.

63 == ÁBTL 3.1.9. V-118227. Fráter Iván „tényleírása”. 1945. június 10., 66. Vö. HIM HL. EGY M, 311. Dezsényi Miklós: A magyar polgári ellenállás története, d. n. A Lázárral intenzív kapcsolatban álló Szent-Györgyi Szervezetnek fegyverraktára és kiképzőbázisa is volt a Nagymező utca 37–39. szám alatti Taurus Fémáruüzem pincerendszerében. A bázist a nyilas hatalomátvétel idején ellenállás nélkül számolták fel. Az itt lévőket letartóztatták, a fegyvereket lefoglalták, több embernek nyoma veszett, sokakat Dachaubá deportáltak a németek, másokat a magyar hatóságok hosszú börtönbüntetésre ítélték. Bartha, 2021: 40–42, 89–95, 117–120.

idején dolgozott az egységokmányoknak nevezett – 1945 után fontos ideológiai-politikai irányítóként szolgáló – közös szándéknyilatkozatuk véglegesítésén, melynek aláírását Kabók végül megtagadta.⁶⁴ Ennek nyomán Kabók háború utáni reputációja nem volt éppen jónak mondható, ráadásul a nyilasok 1945 januárjában meggyilkolták, Karácsony Sándorhoz hasonlóan. Így ők visszaemlékezéseiket sem írták meg.

Október 11-én – vagyis a moszkvai előzetes fegyverszüneti egyezmény aláírása napján – került sor az ellenállás és a Vár legismertebb tárgyalására, Szakasits Árpád és Tildy Zoltán kormányzói vizitjére. A megbeszélés „nem járt eredménnyel” – foglalta össze az eseményt lakonikus tömörséggel Horthy,⁶⁵ míg Tildyben éppen a kormányzó véget érni nem akaró szónoklata maradt meg.⁶⁶ „A kormányzó közölte velünk, hogy a fegyverszüneti megbeszélések, illetőleg az ezirányú kísérletek előrehaladott stádiumba jutottak és egy héten belül, de lehet, hogy hamarabb nyilvánosságra hozható lesz az az elhatározása, hogy Szovjetországtól és a Szövetségesektől fegyverszünetet kér” – emlékezett Szakasits 1945 tavaszán.⁶⁷ A kormányzó ígéretet tett továbbá a politikai foglyok szabadon engedésére, egy koalíciós kormány jövőbeli megalakítására, valamint a „megbízható munkásság” felfegyverzésére.⁶⁸

Tudni egy október 13-ai találkozóóról is, ahol a kormányzó nem az MF, hanem az MHSZSZ képviselőivel közölte a kiugrás dátumát, egyúttal nekik is megígérve a munkásság felfegyverzését. A dátum eszerint is október 18-a volt.⁶⁹ Ujszászyt – saját feljegyzése szerint – ugyanezen a napon szólította fel a kormányzó, hogy diszkrétan maradjon kapcsolatban az MF-fel, s Horthy egyúttal azt is tudatta a vezérőrnaggyal, hogy „német- vagy nyilasellenes akció” esetén Lázár altábornagy fogja őt értesíteni.⁷⁰ Szintén október 13-án találkozott Vörös János a korábbi kapcsolatfelvétel után vele összekötetésben maradó Hadácsy Rezsővel, akitől megérdeklődte: elvállalná-e „egy munkásokból álló alakulat parancsnokságát”. Hadácsy a felvetésre igennel válaszolt, és rögvest a szükséges fegyverek iránt érdeklődött. Vörös megígérte, hogy azonnal intézkedik,⁷¹ ám szándékának komolyságát későbbi

64 == Pintér, 1975: 370–374.

65 == Horthy, 1953: 286.

66 == Macartney, 1957: 383.

67 == Mi történt az októberi fegyverszünetet megelőző napokban a magyar politika küllisszái mögött? *Tiszántúli Népszava*, 1945. március 22. 3.

68 == Macartney, 1957: 383.

69 == MTA KIK D/14.302. Gazsi József: Antifasiszta ellenállás Budapesten, 1941–1945, 160–163.

70 == Haraszti–Kovács–Szita, 2007: 271.

71 == Hadácsy visszaemlékezését idézi: Korom, 1981: 146.

viselkedésének tükrében érdemes kétkedéssel fogadnunk.⁷² Annál is inkább, mivel Ujszászy szerint Lázár október 14-én azt tudatta vele, hogy „*minden a kormányzó-ság által kiadott németellenes katonai intézkedést Vörös János vezérezredes, vezérkari főnök visszakoztat. Lázár főbűne, hogy a munkások felfegyverzése 1944 őszén elmaradt*” – tette hozzá váratlanul és bármi konkrétum nélkül Ujszászy.⁷³ Lázár szerint éppen Ujszászy referált neki arról, hogy a „*kommunista párt »nem akar velünk együttműködni«*”, ezzel futtatva zátonyra a tárgyalásokat.⁷⁴ Kovács – mint láthattuk – ennek éppen ellenkezőjét állította minden 1945 utáni megnyilatkozásában, még az emigrációban írt, hangsúlyosan kommunistaellenes kötetekben is.

Aligha Lázár bűne volt, hogy a civilek felfegyverzését 1944 őszén nem koronázta siker. A testőr altábornagy a baloldali munkásvezetők mellett egy másik vonalat is elindított, amiről ő maga szűkszavúan ennyit mondott a háború után: „*...sokat tárgyaltam a Zsidótanács kiküldöttjével, aki az irodámban keresett fel a munkaszolgálatosok ügyében*”.⁷⁵ A Központi Zsidó Tanács vezetőjének, Stern Samunak a visszaemlékezése megerősíti és pontosítja is ezt az együttműködést. A „*testőr-altábornagy kezébe[n] futottak össze az ellenmozgalom katonai szálai, vele tárgyaltunk, hogy a fegyveres ellenállásba a Budapesten szolgáló munkásszázadokat is bevonják. Eljuttattuk hozzá a Budapesten levő munkásszázadok listáját az elhelyezésük megjelölésével és az volt a terv, hogy adott alkalommal megkapjuk az utasítást, melyik század melyik laktanyába vonuljon, felfegyverzése céljából*.” E munkásszázadok lehettek a Lázár által említett „munkaszolgálatosok” alakulatai. Stern szerint a „*hadtestparancsokság*” közreműködésével eredetileg azért hozták létre ezeket az egységeket, hogy a „*csillagos házakba*” kényszerköltöztetetteket foglalkoztassák. A nehézkesen megalakuló munkásszázadok felfegyverzésének október 16-án kellett volna elkezdődnie, vagyis a kiugrási kísérlet időzítése ezeket a terveket (is) keresztülhúzta. A nyilas hatalomátvétel körüli zűrzavar során „*egyed, fegyverhez jutott munkaszolgálatosok a Népszínház utca, Teleki tér környékén haltak hősi halált*” – tette hozzá Stern,⁷⁶ a budapesti „Kis Varsóra” célozva.⁷⁷

72 == Erre vonatkozóan lásd: Ungváry, 2022, főképp: 155–169.

73 == Haraszti–Kovács–Szita, 2007: 444.

74 == Lázár, 2007: 69. Vö. Bangha, 1990: 131.

75 == Innen tudjuk, hogy Lázár többször tárgyalt Dudással és Fausttal is. ÁBTL 3.1.9. V-118227. Lázár Károly vallomása, 1945. június 27., 51.

76 == Stern, 2004: 342, 343. A magyarországi zsidó vezetők igyekeztek a zsidónak minősítettek hatósági dolgoztatásával megakadályozni a budapesti deportálást. Veszprémy, 2023: 152–153, 166–170.

77 == A nyilas hatalomátvétel idején kezdődő, több helyütt pogromba torkolló józsefvárosi lázadást csak német nehézpáncélosok bevonásával sikerült leverni. Adler, 2019.

A kormányzó tehát a tervezett fordulat híveit is zavarba hozta, amikor október 14-én előre hozta a proklamáció beolvasását, méghozzá másnapra, vasárnapra.⁷⁸ Ezt a váratlan – és kormányzati szinten is előkészítetlen – döntést valószínűleg még egy felkészült, egyértelmű hierarchiával rendelkező ellenállási hálózat sem tudta volna jól lereagálni. A kommunista narratíva szerint a KP október 15-én és az azt megelőző napokban szervezeteiket „permanenciába” helyezve várta a fegyvereket. *„Ez azt jelentette, hogy a szervezetek összekötői – napokon át – négyóránként találkoztak. Ennek az volt a célja, hogy a Horthyék ígérte fegyvereket azonnal el lehessen majd juttatni az üzemekbe és az akciógárdákhoz”*⁷⁹ – fogalmazott a bányászellenállásban jeleskedő Döme Piroska, jóllehet a még formálódó, egyébként is legfeljebb kéttucat fiatal tömörítő akciógárdák felfegyverzése aligha volt lényeges kérdés a kiugrás sikerét illetően.⁸⁰ Ami pedig az üzemeket illeti, ennek kapcsán érdemes visszakanyarodnunk Bokor Péterhez, aki nem ok nélkül firtatta Rajk László élettársától: *„hogyan és honnan kerül elő ez a 10.000 fegyverviselő”? Földi Júlia válasza szerint a tárgyalások idején „kezdődött a szervezés. És a Kommunista Párt elég gyenge volt az üzemekben. Az ún. Demény-frakció volt erős a nagyüzemekben és ezért kezdett tárgyalást a Demény-frakcióval”* a KP – mutatott rá még egy kiaknázatlan munkáskapcsolatra az egyébként nem „deményista” Földi.⁸¹

== Mérleg

A források tanúsága szerint a Bakay Szilárd altábornagy intenciói szerint eljáró Lázár Károly testőr altábornagy komolyan gondolta 10–15 000 „megbízható” budapesti civil felfegyverzését a kiugrás biztosítása érdekében. Mindez nem elhanyagolható erő lett volna, tekintetbe véve, hogy a legfrissebb kutatások szerint 1944. október 15-én körülbelül 35 000 főnyi magyar fegyveres nézett szembe Budapesten és környékén mintegy 27 000 némettel.⁸² A tervezett munkásmilíciák körüli problémák egy része a tárgyalópartnerek nem megfelelő kiválasztásából adódott, mivel erre a szerepre – vagyis a felfegyverzendő munkások megszervezésére – sem az ifjabb Horthy Miklós által megkeresett Somogyi Miklós, sem pedig az Ujszászy István vezérőrnagy által Lázárnak „tálalt” Kovács Imre nem bizonyult alkalmasnak. Lázár biztosította (volna) az átadandó fegyverarzenált, az átadás mikéntjét illetően pedig figyelembe

78 == Ungváry, 2022: 100. Kádár Gyula emlékei szerint ő október 14-én ifjabb Horthy Miklós „irodájában” találkozott Kovács Imrével és egy „nagyon derék magyar emberként” bemutatott kommunistával. A kormányzó fia arról értesítette, hogy a kiugrás „lebonnyolításának szálai Vattay [Antal] altábornagy főhadsegéd kezében futnak össze”; nála is lesz a „végleges megbeszélés” október 16-án délután kettőkor. Kádár, 1978: 734. Kovács 1945-ös visszaemlékezése nem említi, hogy az október 14-i, várbeli „háromórás tanácskozáson” szóba került volna a munkásság felfegyverzése. Kovács, 1945.

79 == Döme, 1970: 1984.

80 == A KP akciógárdáihoz: Papp, 2017: 84–89.; Bartha, 2021: 193–211.

81 == VERITAS TKIL OHA 142. sz. Rajk Júlia-interjú, 21.

82 == Ungváry, 2022: 64–65.

vette az ifjabb Horthy Miklós tárgyalásain megfogalmazott kéréseket. A komolyan veendő tervezetéseknél alighanem Bakay Szilárd altábornagy elrablása vetett véget, jóllehet a feltárt forrásokból arra következtethetünk: az ellenálló-szervezetek egyébként sem lettek volna képesek több ezer munkás mozgósítására. Ha nincs a kihátrálás, „*alaposan kompromittáltuk volna magunkat*” – fogalmazott Kovács egy posztumusz írásában.⁸³ Szándék tehát volt a „megbízható” munkásság felfegyverzésére, a tervek-ből azonban nem lett semmi. 1944. október 9-ét követően pedig a kiugrási kísérletet más tekintetben is jellemző nagyfokú határozatlanság jellemezte a Várat. Az idős és enervált kormányzó látványosan kapkodni kezdett, ami leglátványosabban a tervek és a dátumok gyakori változtatásában érhető tetten.

Az együttműködési kísérlet kudarcához nagyban hozzájárult, hogy a Várnak jól láthatóan nem voltak kapcsolatai a szervezett szociáldemokrata munkássághoz, holott e társadalmi csoport legfontosabb vezetői a német megszállás idején sem éltek illegalitásban. Természetesen nem tudhatjuk, Kabók Lajos vagy Karácsony Sándor mit tett és mit tehetett volna, ha nem az utolsó (utáni) pillanatban keresik meg őket a konspiráló urak. Olyan szervezett munkástömegek felett mindazonáltal, melyek-ről – vagy legalább egy részükről – harckészséget lehetett feltételezni a németek és a nyilasok ellenében, ők diszponáltak. A Horthy-kori politikai elit és a baloldali munkásvezetők több évtizedes – kölcsönös – bizalmatlansága mellett azonban volt egy másik, kevesebbet emlegetett szempont is, ami a döntéshozókat nyomasztotta. 1944 őszére ugyanis egyáltalán nem volt egyértelmű, mennyire „megbízható” az a munkásság, amelyet évtizedeken át igyekezett leválasztani a (szélső)jobboldal az SZDP-ről és a szakszervezetekről. „»Mondja, százados úr, tudja hány szociáldemokrata képviselő ült a parlamentben és velük szemben hány szélsőjobboldali? Ezekre az utóbbiakra kik szavaztak?»”⁸⁴ – tette fel Csataj Lajos vezérezredes a kényelmetlen kérdést Major Ákos hadbíró századosnak, aki saját emlékei szerint éppen a munkások felfegyverzését vetette fel a tragikus sorsú honvédelmi miniszternek.⁸⁵ Erre a jelenetre azonban már Bakay Szilárd elrablása után került sor, vagyis akkor, amikor az altábornagy már „*nem intézkedhetett*”.

83 == Ebben a cikkében Kovács „*október elejére*” tette a Vár kihátrálását, amit azzal magyarázott, hogy a Faragho-delegáció moszkvai tárgyalásai nyomán már diplomáciai megoldásban reménykedett Horthy. Kovács, 1981: 200. Néhány évvel korábban Bokor Péternek ugyanó arról értekezett, hogy „*közvetlenül október 15-e előtt*” közölte a rossz hírt Ujszászy. Bakay elrablásának és a Vár visszaközésének dátumára vonatkozóan így fogalmazott: „*En azt hiszem, hogy ez egy időben volt.*” OSZK TIT Kovács Imre-interjú, gépelt leirat, 24. és 27.

84 == Major, 1986: 459. Budapesti viszonylatban a nemzetiszocialista szélsőjobboldal az 1939-es választásokon „vetélytársa lett mind a szociáldemokratáknak, mind a hagyományos jobboldali pártoknak, és csökkentette mindkettő korábbi szavazói bázisát”. Ignác, 2013: 150.

85 == Csataj a sikertelen kiugrás után a németek fogságába került. Öngyilkosságának dátumát illetően többféle időpont olvasható a szakirodalomban. Valójában Csataj és felesége 1944. november 22-én mérgezték meg magukat ciánnal. Csataj Lajos István Károly és Csataj Lajos István Károlyné halotti anyakönyve. Budapest, III. kerület, 1944. évi 681–682. bejegyzés. Familysearch.org

=== Levéltári források ===

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

- 2.1. A volt Zárt irattár levéltári anyaga
  - II/17 (Sz-721), Zsigmondi László (Zsivánovits László)
  - II/17-a (V-142793), Zsigmondi (Zsivánovits) László
- 3.1.9. Vizsgálati dossziék
  - V-32000/22. Vörös János
  - V-118227. Nagy Mihály és társa
- 4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok
  - A-862. M. Kir. HM. VKF/2. Osztály
  - A-2126/33. Hindy Iván vizsgálati anyaga

Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár (HIM HL)

- Anyakönyvi lapok (AKVI)
  - 46/1892. Bakay Szilárd
- Ellenállási Gyűjtemény, Magyarország
  - 311. Dezsényi Miklós: A magyar polgári ellenállás története
- Tanulmányok és visszaemlékezések gyűjteménye 1945-ig
  - 4195. ifj. Bakay Szilárd: Egy igaz magyar ember élete és tragikus sorsa: vitéz Bakay Szilárd altábornagy élete 1892–1947

Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Vármegyei Levéltára (MNL FML)

- XIV.168. Zsigmondy László vezérkari ezredes iratai

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

- K 150. Belügyminisztérium. Általános iratok
  - VII-9/b. Magyar Királyi Belügyminisztérium államrendészeti kartotékrendszere („csendőrkartonok”)

Magyarországi Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség

- Orthodox Levéltár (MAOIHA)
- Personalia, Rosenberg Esther naplója

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ

- Kézirattár (MTA KIK KT)
- D/14.302. Gazsi József: Antifasiszta ellenállás Budapesten, 1941–1945. (Kandidátusi értekezés)

Országos Széchényi Könyvtár Történeti Interjúk Tára (OSZK TIT)

- Kovács Imre-interjú (1978, készítő: Bokor Péter), gépelt leirat.
OSZK TIT Int 286.
- Somogyi Miklós-interjú (1978, készítő: Bokor Péter), videófelvétel.
OSZK TIT Int 0302.

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PSZL)
867. f. Visszaemlékezések
2/s – 172. Somogyi Miklós

VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár Oral History Archívum
(VERITAS TKIL OHA)
142. sz. Rajk Júlia-interjú. Készítette: Bokor Péter, 1980.

=== Hivatkozott irodalom ===

Adler, 2019

Adler Tamás: Józsefvárosi zsidó ellenállás. *Kommentár*, 2019. I. sz. 27–39.

Apró, 1985

Apró Antal: „A két világ határán”. In *Tanúságtevők. 4. C. Visszaemlékezések a magyarországi munkásmozgalom történetéből, 1941–1944.*
Sajtó alá rendezte: Petrák Katalin. Kossuth, Budapest. 389–411.

Bangha, 1990

Bangha Ernő: *A Magyar Királyi Testőrség. 1920–1944.* Európa, Budapest.

Bartha, 2021

Bartha Ákos: *Véres város. Fegyveres ellenállás Budapesten, 1944–1945.* Jaffa, Budapest.

Bartha, 2023

Bartha Ákos: *Törzsökösök, rongyosok, turániak. Németellenes magyar fajvédelem, 1938–1945.* Ludovika, Budapest.

Bartha, 2024

Bartha Ákos: A második világháború alatti ellenállás a filmvásznon.
In *Vizualitás és történelem.* Szerkesztette: Kunt Gergely – Tamás Ágnes.
Hajnal István Kör, Budapest. (Megjelenés előtt.)

Bokor, 1982

Bokor Péter: *Végjáték a Duna mentén. Interjúk egy filmsorozathoz.*
RTV–Minerva–Kossuth, Budapest.

Bokor, 1985

Bokor Péter: *Zsákutca. A Századunk sorozat interjúi.* RTV–Minerva, Budapest.

Csonkaréti, 1980

Csonkaréti Károly: Új adatok 1944. október 15. katonai előkészítéséhez.
Hadtörténelmi Közlemények, 2. sz. 311–326.

Döme, 1970

Döme Piroska: Jeladásra vártunk. *Élet és Tudomány*, 42. sz. 1982–1986.

Fehér, 1969

Fehér Lajos: *Harcunk Budapestért*. Zrínyi, Budapest.

Fehér, 1979

Fehér Lajos: *Így történt*. Magvető, Budapest.

Haraszi–Kovács–Szita, 2007

Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései.
Szerkesztette: Haraszi György – Kovács Zoltán András – Szita Szabolcs.
Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára – Corvina, Budapest.

Hardy, 2008

Az Adriától Amerikáig. Hardy Kálmán altábornagy emlékiratai. Kairosz, Budapest.

Horthy, 1953

Horthy Miklós: *Emlékirataim*. K. n., Buenos Aires.

Ignác, 2013

Ignác Károly: *Budapest választ. Parlamenti és törvényhatósági választások a fővárosban, 1920–1945.* Napvilág, Budapest.

Karsai (szerk.), 1978

„*Szálasi naplója*”. Szerkesztette: Karsai Elek. Kossuth, Budapest.

Kállai, 1965

Kállai Gyula: *A magyar függetlenségi mozgalom, 1936–1945.* Kossuth, Budapest.

Kádár, 1978

Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronkőhidáig.* Magvető, Budapest.

Kende, 2023

Kende Tamás: *Embermentés, vagyonmentés, státuszmentés 1944–1945-ben Sztehlo Gábor emlékezetében.* Kronosz, Pécs.

Korom, 1981

Korom Mihály: *Magyarország ideiglenes nemzeti kormánya és a fegyverszünet 1944–1945*. Akadémiai, Budapest.

Kovács, 1945

Kovács Imre: 1944. október 15. *Képes Világ*, 1945. 22. sz., o. n.

Kovács, 1948

Kovács, Imre: *Im Schatten der Sowjets*. Thomas, Zürich.

Kovács, 1981

Kovács Imre: Egy kísérlet bukása. *Új Látóhatár*, 1981. 2. sz. 195–206.

Kovács, 1988

Kovács Imre: *Magyarország megszállása*. Katalizátor, Budapest.
(Reprint. Eredeti: Vörösváry, Toronto, 1979.)

Kovács Z. A., 2007

Kovács Zoltán András: A Janus-arcú tábornok. Adalékok Ujszászy István vezérőrnagy pályaképehez. In *Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései*. Szerkesztette: Haraszti György – Kovács Zoltán András – Szita Szabolcs. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Corvina, Budapest. 72–155.

Lázár, 2007

Lázár Károly testőr altábornagy visszaemlékezései. Szerkesztette: Bene János – Szabó Péter. Magyar Huszár Alapítvány, Nyíregyháza.

Macartney, 1957

Macartney, Carlile Aylmer: *October Fifteenth: A History of Modern Hungary II*. Edinburgh University Press, Edinburgh.

Major, 1986

Major Ákos: A KABSZ-puccs történetéhez. *Történelmi Szemle*, 3–4. sz. 450–461.

Non, 1969

Non György: Börtönemlék. *Munkásőr*, 9. sz. 21.

Papp, 2013

Papp István: Kovács Imre szerepe a németellenes függetlenségi mozgalomban.

In *Kovács Imre centenáriuma. Tudományos emlékülés a Politikatörténeti Intézetben*. Szerkesztette: Sipos Levente. Napvilág, Budapest. 92–108.

Papp, 2017

Papp István: *Fehér Lajos. Egy népi kommunista politikus pályaképe*.
Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Kronosz, Budapest–Pécs.

Pintér, 1970

Pintér István: *A Magyar Front és az ellenállás (1944. március 19. – 1945. április 4.)*.
Kossuth, Budapest.

Pintér, 1975

Pintér István: *Magyar antifasizmus és ellenállás*. Kossuth, Budapest.

Pintér, 1981

Faust Imre visszaemlékezése a nem hivatalos magyar fegyverszüneti delegáció moszkvai útjáról. Közli: Pintér István. *Párttörténeti Közlemények*,
2. sz. 191–207.

Romsics, 2019

Romsics Ignác: *Bethlen István*. Helikon, Budapest.

Stern, 2004

Stern Samu: *Emlékirataim. Versenyfutás az idővel! A „zsidótanács” működése a német megszállás és a nyilas uralom idején*. Babel, Budapest.

Szekér, 2017

Szekér Nóra: *Titkos társaság. A Magyar Testvéri Közösség története*. Jaffa, Budapest.

Szent-Iványi, 2016

Szent-Iványi Domokos: *Visszatekintés: 1941–1972*. Magyar Szemle Könyvek, Budapest.

Tabajdi, 2019

Tabajdi Gábor: Újratervezés korszakokon át: Pálffy József közéleti pályaképe.
In *Útkeresés két korszak határán. A Katolikus Szociális Népmozgalom 75. évfordulójára*. Szerkesztette: Klestenitz Tibor – Petrás Éva – Soós Viktor Attila.
Közi Horváth József Népfőiskola, Agyagosszergény. 215–227.

Ungváry, 2022

Ungváry Krisztián: *Kiugrás a történelemből. Horthy Miklós a világpolitika színpadán*. Open Books, Budapest.

Varga, 1982

Varga Sándor: „Az ismert baloldali könyvkiadó.” Faust Imre (1897–1963).
Irodalomtörténet, 3. sz. 596–629.

Varga (szerk.), 1999

A magyar szociáldemokrácia kézikönyve. Szerkesztette: Varga Lajos.
Napvilág, Budapest.

Veszprémy, 2023

Veszprémy László Bernát: *Tanácsstalanság. A zsidó vezetés Magyarországon és a holokauszt, 1944–1945*. Jaffa, Budapest.

Vigh, 1979

Vigh Károly: *Ugrás a sötétbe. 1944. október 15.* Akadémiai, Budapest.

Vigh, 1984

Vigh Károly: *Ugrás a sötétbe*. Magvető, Budapest.

Zinner, 2013

Zinner Tibor: „*A nagy politikai affér.*” *A Rajk–Brankov-ügy*. II. kötet. Saxum,
Budapest.

=== Internetes hivatkozások ===

familysearch.org

„Hungary Civil Registration, 1895–1980”. *FamilySearch*. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:6Z46-JVLL> : Sun Mar 10 19:59:36 UTC 2024. Entry for Csataj Lajos István Károly and Csataj Gyula, 22 Nov 1944.

Novák, 2021

Novák Attila: „Férjem 44 nyarán megakadályozta a budapesti zsidók elhurcolását”.
<https://www.szombat.org/tortenelem/ferjem-44-nyaran-megakadalyozta-a-budapesti-zsidok-elhurcolasat> (utolsó letöltés: 2024. április 12.).

OMSZ adatbázis, 1944

Országos Meteorológiai Szolgálat, adatbázis, 1944. októberi adatok. https://www.met.hu/eghajlat/magyarorszag_eghajlata/eghajlati_adatsorok/Budapest/adatok/napi_adatok/index.php. (Utolsó letöltés: 2023. május 24.)

==== Sajtó ====

Magyarország tiszti cím- és névtára, 1944

Tiszántúli Népszava, 1945

==== Magángyűjtemény ====

Kovács Imre-interjú (1978, készítő: Bokor Péter), videófelvétel

Kulcsszavak

=====

kiugrási kísérlet, második világháború, munkásság, nyilas puccos

/ The October 1944 Attempt /

Withdrawing Hungary from the war and the question of arming “reliable” workers

In the middle of September 1944, Regent Horthy decided to withdraw Hungary from the war and call for an armistice. Concerning this political plan Lieutenant-General Szilárd Bakay, the commander of the I. Corps in Budapest, worked out a military plan against the German forces and their Hungarian followers in the capital city. As a part of the conspiracy, Bakay wanted to arm “reliable” civilians in Budapest which task he delegated to Lieutenant-General Károly Lázár, the commander of the royal bodyguard corps. At the same time, further links were also established between the regent and the Anti-Nazi resistance organizations and persons. This paper discusses the complex negotiations between “Buda Castle” and the Hungarian underground movement with the purpose of arming civilians on the side of Horthy.

After 1945, communists emphasized that the “Horthyists” only wanted to save their rule, thus they had no sincere intention to cooperate with leftist forces. Horthy, in western exile, also had no interest in writing honestly about the former negotiations with the communists. Finally, the postwar fate of one of the key figures in the negotiations, László Rajk, does not make it easier to reveal the events of the autumn of 1944. Therefore, this paper uses a vast array of archival materials, memoirs, secondary literature, and press sources aiming to reconstruct the dates and the orders of the appointments, the (missed) opportunities, and the motivations of the participants.
